

Лузан, П.Г., & Тітова, О.А. (2024). Наукові результати як критерії якості педагогічного дослідження / Технологічна і професійна освіта: проблеми і перспективи : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (9 травня 2024 р.) Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 134-138.

Петро Лузан,
*доктор пед. наук, професор,
головний науковий співробітник
лабораторії науково-методичного
супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах
Інституту професійної освіти НАПН України,
(м. Київ, Україна)*

Олена Тітова,
*доктор пед. наук, професор,
завідувач лабораторії науково-методичного супроводу
підготовки фахівців у коледжах і технікумах
Інституту професійної освіти НАПН України
(м. Київ, Україна)*

НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ЯК КРИТЕРІЇ ЯКОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Освіта і наука завжди були підвалинами людського розвитку та прогресу суспільства, базою, що забезпечує динамічний розвиток інтелектуального, духовного та виробничого потенціалу нації. Дійсно, як специфічна сфера людської діяльності, наука в суспільстві виконує дві основні функції: пізнавальну – осягнення істини і отримання нового знання; практичну – підвищення ефективності людської діяльності.

Таким чином, головне призначення науки полягає у новому знанні. Цей вектор задекларовано положеннями Закону України «Про вищу освіту», де вказується: «Основною метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу» [1, с. 252].

Проте виконати сучасні вимоги до організації продуктивної науково-дослідницької діяльності у закладі вищої освіти, науковій установі з кожним днем стає все складніше. Серйозним викликом для вітчизняної наукової спільноти стала військова агресія РФ. Динамічно, невпинно зростає обсяг наукової інформації, змінюються усталені засоби і методи наукового пошуку, все більше фахівців прилучається до дослідницької діяльності. Ситуація ускладнюється специфікою вивчення педагогічних явищ і процесів, необхідністю урахування їх характерних рис, зокрема [2; 5; 6; 9]: неоднозначністю перебігу освітнього процесу, постійна видозміна педагогічних об'єктів та умов їх функціонування; неповторність педагогічних явищ і процесів, коли вкрай важко при повторному дослідженні відтворити експериментальну ситуацію; багатофакторність впливу на результати навчання, виховання чи розвитку особистості тих, хто навчається; участь в освітніх процесах людей різних вікових категорій; об'єктивні висновки щодо дослідження педагогічних явищ можуть бути в усередненій, узагальненій формі, проте це потребує валідних експериментальних методик; обмеженість наявних критеріїв і показників, які б дозволяли об'єктивно, надійно вимірювати результати педагогічних експериментів; оперування педагогічною наукою повсякчас нечіткими, неоднозначними за змістом поняттями, що призводить до наявності на науково-педагогічному полі одних і тих же термінів з абсолютно різною смисловою сутністю (*педагогічна технологія; педагогічна умова; професійна компетентність; якість професійної підготовки; стандартизація освіти тощо*).

Такий стан справ потребує серйозних підходів до опанування аспірантами, докторантами, науковими керівниками сучасною методологією виконання педагогічних досліджень, знаннями теорії, технології, методів наукового пошуку. Водночас важливо виробити правильні, чіткі і конкретні критерії та показники якості виконаних досліджень.

Варто зазначити, що проблема якості наукових досліджень, зокрема науково-педагогічних, нині є вкрай гострою. Про це справедливо, на нашу

думку, говорить відомий український методолог педагогічної науки С. Гончаренко, відносячи до загальних недоліків нездатність дисертантів послідовно і системно розгорнути тему наукового пошуку, безпредметне теоретизування, відірваність досліджень і від педагогічної теорії, і від освітньої практики та ін. [2, с. 18].

Натомість варто сказати і про якість експертизи дисертаційних робіт. Часто замість серйозного науково-теоретичного аналізу роботи рецензенти формально підходять до оцінювання результатів дослідження, демонструючи власну низьку методологічну культуру. Як наслідок, здобувач отримує неконкретні, інколи зрозумілі лише самому рецензенту «зауваження» на зразок: *«Варто підсилити актуальність теми...»*; *«Бажано осучаснити матеріал підрозділу...»*; *«Матеріал розділу переобтяжений другорядними фактами...»* тощо.

Сьогодні ставиться завдання взаємної відповідальності за якість дисертацій як здобувачів наукових ступенів, так і експертів, опонентів, наукових керівників чи консультантів. Мова, зокрема, про підвищення методологічного рівня робіт через поліпшення їхньої експертизи. І тут маємо говорити про «критерії науковості дисертаційної роботи» [2, с. 11]. Нині є багато праць, присвячених нормативним вимогам до дисертаційних досліджень, методології наукової творчості, методиці написання та правилам оформлення дисертацій, питанням захисту дисертаційних робіт тощо (А. Ашерів, І. Волощук, С. Гончаренко, Н. Кушнарєнко, С. Писарєва, Л. Пономарєнко, М. Фіцула, В. Сидорєнко, С. Сисоєва, Ю. Сурмін, В. Шейко та ін.). Завжди можна знайти відповідь на питання «Що треба робити?», але рідше «Як це треба робити?». Йдеться про обґрунтування наукових результатів педагогічного дослідження, про оцінювання їхньої якості. Зазначені аспекти і були метою нашого дослідження.

У сучасному «Порядку...» (від 12.01.2022 р. № 44 [7]) вказано: «Дисертація повинна містити нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які виконують конкретне наукове

завдання, що має істотне значення для певної галузі знань». У свою чергу, зміст, значення, роль наукового результату спеціально задекларовано у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 3), де у статті 25 визначено: *«Науковий результат – нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації. Науковий результат може бути у формі звіту, опублікованої наукової статті, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, проекту нормативно-правового акту, нормативного документа або науково-методичних документів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову, тощо».*

Наукові результати можуть мати теоретичний і практичний характер. У результаті теоретичного дослідження дисертант формулює нові концепцію, гіпотезу, класифікацію, закон, метод. Практичний науковий результат включає розробку нових способу, технології, методики, алгоритму. Зрозуміло, результати педагогічного дослідження залежать від того, яким по суті є наукова робота – історико-педагогічною, теоретико-методологічною, теоретико-методичною, дослідно-експериментальною тощо.

Таке групування «нового знання у педагогіці» наводить С. Гончаренко: 1) новизна результату (факт, явище, принцип, модель, теорія, концепція, закон); 2) новизна процесу (технологія освітньої діяльності, метод дослідження, моніторинг, діагностичний тест); 3) новизна висунутої ідеї (постановка проблеми формулювання завдань, висунення гіпотези) [2].

У цілому, якісний аналіз наукових результатів вимагає, щоб були вказані такі позиції: 1) коротка суть наукового результату; 2) новизна результату; 3) достовірність результату; 4) практична значущість; 5) джерело, в якому опубліковано результат, обґрунтування пріоритету.

Наукова новизна отриманих результатів є чи не найважливішою кваліфікаційною ознакою виконаної дисертації. Це якби достовірне знання,

співвіднесене з наявним рівнем розв'язання досліджуваної проблеми. Автор має порівняти, зіставити здобуті результати з надбанням інших дослідників, порівняти свої наробки з тим, що має педагогічна практика.

Вкрай важливим науковим завданням автора є визначення рівня новизни наукового результату (*вперше одержано, удосконалено, набуло подальшого розвитку*). Поняття «вперше» означає, що в наявних наукових працях подібних результатів немає. Крім того, дисертанту необхідно апробувати наукові результати на науково-практичних конференціях, семінарах, інших форумах, для упевненості у тому, що він дійсно вперше одержав нове наукове знання.

Наприклад: *вперше обґрунтовано проєкт цілеспрямованого формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти та структурно-функціональну модель його здійснення; вперше запропоновано педагогічну систему формування професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів у вищих аграрних закладах освіти як ідеальний конструкт, який утворюють методологічні підходи, принципи, педагогічні умови, компоненти, шляхи, етапи, форми і методи педагогічної взаємодії, критерії та рівні сформованості феномену.*

Рівень наукової новизни «*удосконалено*» означає, що одержаний результат уточнює, доповнює чи конкретизує окремі теоретичні чи практичні положення, які стосуються предмета дослідження. Наприклад, в перебігу дослідження механізмів формування навчально-пізнавальної активності студентів дослідником встановлено, що крім узвичаєних рівнів сформованості цієї інтегративної властивості особистості (репродуктивний, продуктивний, творчий), учасники експериментів демонструють якості репродуктивно-продуктивного характеру. Цей факт дозволив автору конкретизувати рівні сформованості навчально-пізнавальної активності студентів за такою формою наукової новизни:

було: $A + B$, стало $A + B + C$.

Зрозумілим і конкретним є приклад наукової новизни результату у такому формулюванні: *удосконалено методику формування комунікативної компетентності магістрантів, яка є сукупністю педагогічно доцільних методів, засобів й прийомів контекстового, проблемного та інтерактивного навчання, розроблених для основних та додаткових (факультатив «Майстерність педагогічного спілкування») форм опанування студентами педагогічною діяльністю.*

Рівень наукової новизни *«набуло подальшого розвитку»* означає, що одержаний результат як нове знання розвиває певне теоретичне чи методичне наукове положення. Науковий результат цього рівня вимагає від автора розуміння суперечностей, що з'явилися в технологіях наукового дослідження, обґрунтованих пропозицій комплексного використання (синтезу) двох чи більше існуючих підходів щодо розв'язання проблеми. Наприклад: *дістав подальшого розвитку* зміст поняття «професійна компетентність кваліфікованого робітника сфери послуг»; розвиток полягає у введенні до дефініції таких суттєвих видових ознак: «інтегративна властивість особистості, що виявляється в діяльності щодо виробництва і надання певних послуг», «здатність працівника ефективно виконувати професійні функції з урахуванням інновацій у сфері послуг», «готовність до саморозвитку та професійного вдосконалення».

Не зайвим буде згадати про структуру опису наукової новизни результатів дослідження. Учені рекомендують розпочинати опис наукової новизни з таких слів: *доведено, встановлено, визначено, обґрунтовано, створено, формалізовано, з'ясовано, розроблено, здійснено, одержано, доопрацьовано, спростовано тощо.* Далі маємо вказати об'єкт наукової новизни, виписати з'єднувальні слова (*який складається з... ; який полягає в тому, що...; який включає...*– С. Гончаренко [2]) та навести перелік істотних ознак.

На завершення звернемо увагу на типові помилки при визначенні наукової новизни отриманих результатів, зокрема:

1. Новизна результатів зводиться до чисто формального її опису, а не змістовного викладу конкретних наукових положень (*вперше розроблено теоретичні та методичні засади формування педагогічної майстерності...*).

2. Виконаний аналіз літератури за темою дослідження подається як серйозний науковий результат (*вперше виконано аналіз проблеми розвитку професійної компетентності викладачів коледжів...*).

3. Наукова новизна результатів дослідження підмінюється актуальністю теми, її практичною і теоретичною значущістю (*вперше вища педагогічна освіта країн Чорноморського регіону досліджується в ретроспективі...*).

4. Немає зв'язку між отриманими раніше і новими результатами розв'язання проблеми (спадкоємності).

5. При описі наукової новизни порушено логіку подання наукових результатів за їх «вагомністю»: спочатку треба *«вперше науково обґрунтовано концепцію...»*, а вже потім *«уперше обґрунтовано сутність поняття...»*.

Вкрай важливим критерієм якості педагогічного дослідження є достовірність наукових результатів – ступінь їх відповідності істині, доведення того, що науковий результат (принцип, закономірність, правило, модель, алгоритм, дефініція тощо) завжди має місце для названого класу об'єктів при визначених умовах. Не деталізуючи цей аспект зазначимо, що є три групи методів доведення достовірності: аналітичні; експериментальні; підтвердження практикою. Врешті, автор у висновках до розділу має вказати, чим (як) забезпечується достовірність результатів, і чим підтверджується їх істинність. Задля прикладу наведемо підтвердження опонентом у своєму відгуку достовірності наукових результатів дисертанта: *«Достовірність отриманих результатів забезпечується: їх теоретичною обґрунтованістю з опорою на класичні педагогічні теорії та принципи, на відомі особливості професійної підготовки фахівців, зокрема учителів, у педагогічних університетах; використанням конкретних вихідних даних, отриманих з*

практики; обґрунтованим вибором основних обмежень, що приймалися при формулюванні завдань дослідження; застосуванням сучасних методів і засобів дослідження, обґрунтованим вибором діагностичного інструментарію; поєднанням теоретичного пошуку із значним обсягом експериментального дослідження.

Достовірність наукових результатів, висновків і рекомендацій підтверджується: результатами широких експериментальних досліджень, проведених у семи закладах вищої педагогічної освіти; високою збіжністю аналітичних і експериментальних даних, їх кореляцією з результатами практичного впровадження; даними і висновками, які не суперечать відомим (опублікованим) науковим даним».

Не менш важливою методологічною вимогою до якості педагогічного дослідження є практичне значення одержаних результатів. Фактично, практичне значення є одним з основних критеріїв оцінювання дисертації як кваліфікаційної роботи. Рецензент, експерт чи опонент дисертації має дати відповідь на конкретне запитання: чи впливають (прямо або опосередковано) результати дослідження на педагогічну практику. Мова про те, що має бути з'ясовано: де і як конкретний науковий результат може виправити певний недолік педагогічної взаємодії, забезпечити більш продуктивну виховну роботу, поліпшити теоретичну чи практичну підготовку тих, хто навчається.

Зрозуміло подає суть практичного значення результатів дослідження С. Гончаренко: це вплив, який чинять (можуть чинити) результати дослідження на освітній процес, методикау навчання, організацію виховної роботи тощо [2]. Природно, практичне значення результатів залежить від галузі дослідження. У дидактиці ознаками практичного значення є розроблення освітніх програм, навчальних і методичних посібників, підручників, методичних рекомендацій щодо відбору та структурування змісту освіти, продуктивної організації самостійної роботи учнів, використання форм педагогічної інтеграції тощо; у дисертаціях з історії і зарубіжної педагогіки – можливість використання одержаних висновків,

позитивних ідей передового зарубіжного досвіду в умовах сучасного освітнього процесу; в дослідженнях з теорії виховання – навчальні програми спецкурсів з проблем виховання, навчально-методичні посібники з організації виховної роботи, методичні рекомендації щодо фізичного (морального, естетичного, екологічного, трудового тощо) виховання учнів чи студентів і т. ін. Наведемо приклад коректного, на нашу думку, формулювання практичного значення результатів дисертаційного дослідження: *«Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні та впровадженні в освітній процес закладів професійної (професійно-технічної) освіти: факультативного курсу «Технологія самоосвітньої діяльності»; методичних рекомендацій для педагогічних працівників «Розвиток самоосвітньої компетентності учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у процесі загальноосвітньої підготовки»; методичних рекомендацій для учнів «Розвиток здатностей до самоосвітньої діяльності учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти».*

Нарешті, усі наукові результати, що виносяться на захист, мають бути опубліковані. Згадуємо відомий вислів англійського вченого Майкла Фарадея: *«Work, finish, publish»* (працюй, закінчуй, оприлюднюй), оскільки публікація надає пріоритет в авторстві. Йдеться не тільки про наукові результати рівня новизни «вперше», а й про ті наукові положення, що удосконалюють існуючі підходи до розв'язання проблем, конкретизують окремі характеристики педагогічних явищ, надають їм подальшого розвитку. Крім того, доцільно наукові статті і називати так, щоб видно було, який саме науковий результат автор оприлюднює. При цьому варто «... уникати як передчасних статей, так і затримувати публікації» [9, с. 123].

Перспективи подальшого наукового пошуку пов'язуємо з обґрунтуванням та розробленням технології оперативного аналізу якості педагогічного дослідження.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 02.09.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 09.12.2020).
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методичні поради молодим науковцям. Київ, Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2008. 278 с.
3. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підруч. для науковця. Київ: навч.-метод. центр “Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2006. 302 с.
4. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. Вид. 5-е, стер. Київ: Знання, 2006. 307с.
5. Лодатко Є. О. Педагогічне моделювання: монографія. Черкаси: Видавець Гордієнко Є.І., 2021. 184 с.
6. Мартянова Г. Аналіз і оформлення результатів педагогічного дослідження. URL: https://www.rusnauka.com/13_NPT_2008/Pedagogica/31638.doc.htm
7. Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text>
8. Про науково та науково-технічну діяльність. Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. Дата оновлення: 08.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
9. Ашеров А. Т. Подготовка, экспертиза и защита диссертаций: Учебное пособие. Харьков: Изд. УИПА, 2002. 135 с.